

4 METODOLOGIE

Jiří TRÁVNÍČEK (ed.), *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém.*

Brno, Host 2009, 400 s., ISBN 978-80-7294-323-4.

Pokud přijmeme tvrzení, že smyslem komentovaného výboru textů byla rekapitulace metamorfóz problému zvaného střední Evropa, pak nelze než konstatovat, že kniha svému určení jistě dostála. A snad mi hlavní editor Jiří Trávníček nebude mít za zlé, užiji-li zde jako východisko pasáž z jeho závěrečné sumarizace: „Střední Evropa jako symbolický a hodnotový svět se tedy několikrát rodí z dobových pohnutek. Proto není jedna, ale je jich mnoho. Nerodí se ani tak z ducha, jako spíše z duchů doby. Ostatně smysl pro *Mischung* a pluralitu se v souvislosti se střední Evropou velmi často připomíná. V návaznosti na to, co psali jiní (např. E. J. Hobsbawm), je možno najít tři základní, dobově ukotvené koncepty: (1) koncept německého expanzionismu, kulturního i politického, což platí pro období vilémovské i pro léta 1933–1945; (2) koncept nostalgie za rakousko-uherskou monarchií, což platí pro meziválečnou dobu, jakož i pro šedesátá léta dvacátého století, a týká se Rakouska, respektive intelektuálů, kteří jsou spjati s rakouskou kulturou; (3) koncept protestu proti Jaltě, ten platí zejména pro osmdesátá léta dvacátého století a týká se středoevropských disidentů a exulantů, respektive těch představitelů západních demokracií, kteří disidentům a exulantům stáli nablízku. A je tu ještě jedna věc. Střední Evropu se podařilo uvést ve známost tím, že byla převedena do prostředí kultury, zejména literatury. V této podobě udělala kariéru a v této podobě k sobě přivábila i pozornost intelektuálů (a posléze politiků) z celého světa. Ukázalo se, že její hlavní modus je příběh či metafora, nikoli geopolitická úvaha nad mapou.“ (s. 303)

Těžko být v pokusu o parafrázi uvedených slov konciznější. Z citované pasáže zároveň vyplývá, že se jedná o „pojem a problém“ z podstaty historizující. K tomu Trávníček dodává (a deklaruje tím zároveň svůj odstup od polemiky samé): „Dějiny jsou pro Středoevropany stejně tak *tíživé*, jako

fragmentární, a ke všemu ještě *nesamozřejmé*. Dějiny se drží střední Evropy, řečeno za pomoci lakonické moudrosti moravského lidu, jako hovno košule.“ (s. 302)

Tím se samozřejmě nic neřeší. Cílem recenzované antologie však nebylo uzavření někdejšího živě diskutovaného problému, neřkuli jeho znovuožívání. Bude-li čtenář v nabízené antologii hledat ukončení kdysi živé polemiky, odnese si pouze pachuč zmarněného úsilí. Nikoli proto, že by prozkoumávání jejího obsahu nebylo zajímavým, mnohdy bolestným a často důvěrně známým výletem do „ztraceného času“, ale z toho důvodu, že (slovy editora) „jedna odpověď, jediná, tedy nadčasová a triumfující, zkrátka neexistuje“ (s. 302). Je snad legitimní tázat se, zda lze po všech proměnách diskuse o Mitteleuropě říci něco smysluplnějšího. Soudím, že pokud si člověk nemá připadat, že tančí v kruhu a případně přitom ještě kope do mrtvoly, pak nikoli. Podstatné je, že pojem sám přežil veškeré pokusy o vlastní klasifikaci, definici, politizaci či asasinaci a v názvech institucí i na stránkách odborných, publicistických a všemožných jiných textů vegetuje nerušeně dál, byť oproštěn od někdejších kontroverzí.

Kniha je rozdělena na tři části, z nichž dvě obsahují výbor z textů. První oddíl je uvozován pojmy „geopolitika, historie“, druhý pak „kultura, politika, román“. Dovolím si hned zkraje říci, že toto dělení shledávám v rozporu s výše uvedenými citáty. Odtrhnout geopolitickou motivaci od její reprezentace v rovině literární zkrátka nelze. Zřetelně je to vidět na obsahu dvou panelových diskusí, jež tvoří jádro obou oddílů: v prvním případě jde o budapeštský kulatý stůl, ve druhém o lisabonskou konferenci o literatuře – obojí z roku 1989. Pravda – antologie se obvykle nečítávají jako celek a rozlišit vybrané texty z rozmezí let 1946-2002 pouze po chronologické linii by bylo poněkud banální. Skutečnost, že budapeštská diskuse se konala až po setkání v Lisabonu, není tak podstatná jako fakt, že lisabonský panel zařazený v druhém oddílu se v důsledku účasti sovětských delegátů zvrhl v prostor mnohem více „zpolitizovaný“, než tomu bylo v Budapešti. Dělení na dva oddíly je zde čistě formální a – jak myslím – nakonec vyplývá i z úvodních pěti argumentů, jimiž editor obhájuje zvolenou strukturu antologie – vcelku zbytečné.

Vzhledem k Trávníčkovu v úvodu obsaženému výčtu „jiných editor-ských přístupů, které měly právo být realizovány“, je recenzentovi upřena možnost vznést jakékoli argumenty a výhrady vůči volbě konkrétních textů. Antologie jich vedle zmíněných panelových diskusí obsahuje celkem pat-

náct. Jejich autory jsou István Bibó, Erhard Busek, Karl Schlögel, Jacques Rupnik, Vladimír Macura, Ernest Gellner, Peter Bugge, Norman Davies, George Steiner, Karel Kosík, István Fried, Claudio Magris, Eric J. Hobsbawm, Drago Jančar a Ewald Osers. Tento výčet je na první pohled stejně barvitý jako neúplný. Lze jistě sáhodlouze uvažovat o všemožných pro a proti, výtky z pozice „absolutního čtenáře“ jsou však jak známo nesmyslné. Osobně si nemyslím, že bylo nutné zařadit dvě celkem běžně dostupné kapitoly z Magrisova *Dunaje*, a naopak bych zde uvítal například balkánský pohled Danila Kiše. Jeho klíčová a vůči střeoevropanství skeptická esej z *Cross Currents* sice již česky vyšla, avšak v poněkud obskurně vydané čítance textů *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*.¹ Její znovuotisknutí by dle mého soudu výboru slušelo více než „jaksi povinný“, ačkoli dojmologický Magris.

Třetí (slovy editora „servisní“) oddíl tvoří Trávníčkova padesátistránková sumarizující studie, pokus o pojmovou mapu střední Evropy a medailonky autorů a diskutérů. Z uživatelského hlediska se ale jako nejpodstatnější část celé publikace bude zřejmě jevit anotovaná bibliografie k tématu, a to i přesto, že si nečiní nárok na úplnost (beztak těžko dosažitelnou) a soustředí se především na monografie, sborníky, případně tematická čísla časopisů. Dílčí studie se zde vyskytují pouze v případě, že představují podstatné momenty v dobových polemikách. Z četných slovenských překladů zde mj. vyplývá na povrch oživený zájem Slováků o maďarský pohled na věc.²

Trávníčkovo shrnutí mapuje fasety problému sice přehledově, ale přesvědčivě. Chronologický exkurz bezesporu přesahuje deklarovanou snahu poskytnout rámcující komentář, přestože „tak úplně nespolehá na metodu dějin idejí“ (s. 242). V rámci shrnující stati by však bylo vhodné zmínit se o proměně hodnocení důsledků jaltské konference a upozornit např. na studii Víta Smetany. K drobným omylům náleží dvojí záměna historika Jaroslava Bidla za Františka či V. Bidla (s. 264 a 308). Označit Grassův *Plechový bubínek* za obraz Gdaňsku „těsně před rokem 1945“ (s. 287) není nejtrefnější, i zde však jde o marginálii.

Výtek k překladu a redakci v antologii zařazených textů též nelze vznést

- 1 Danilo KIŠ, *Variations on the Theme of Central Europe*, *Cross Currents*. A Yearbook of Central European Culture 6/1987. Česky TÝŽ, *Variace na střeoevropská témata*, in: Miloš HAVELKA – Ladislav CABADA (eds.), *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*, Plzeň 2000, s. 138–147.
- 2 Za pozornost stojí zejména Jenő SZÜCZ, *Tri historické regióny Európy*, Bratislava 2001.

mnoho. Je možné poukázat na místy poněkud benevolentní přístup k edici již dříve vydaných textů (např. osobitý překlad eseje Drago Jančara). Zmínku zaslouží lapsus v Rupnikově eseji *Dědictví Jalty*: v korektuře (či překladu?) došlo k nešťastné záměně plurálu za singulár: „(...) veřejné mínění, mobilizované ve své podpoře spojení (Západu se SSSR – pozn. MD) novým a pozitivním obrazem Sovětského svazu, který šířil do světa příznivé články a filmy jako Mise do Moskvy.“ (s. 67). Tuto propagandu měli pochopitelně na svědomí nikoli Sověti, ale sami západní spojenci; zmíněný film vznikl v USA a byl natočen podle knihy druhého amerického vyslance v Moskvě a Rooseveltova důvěrníka Josepha E. Daviese. Jde ale o detail, podobně jako v případě zřejmě chybného překladu Hobsbawmovy věty „čtyřicet let se snažili někteří politici přesunout tuto východní hranici Evropy k Labi a **Moravě**“ (s. 213). Pokud se jedná o autentický výrok, zasloužil by si editorský komentář.

A nakonec: knihou se na někdy nečekaných místech vine fotoseriál „středoevropská kultura nižších pater“, zobrazující řízek, sachrtorte, püllitr piva, štrůdl, opečenou klobásu a bábovku. V kritice tohoto pokusu o (zřejmě?) odlehčení mi nejde ani tak o symboliku, jako o koncept „nižších pater.“ Aniž bych měl v úmyslu argumentovat něčím tak antikvovaným, jako jsou bourdieovské koncepty, neřkuli zpochybňovat rozdíl mezi Mahlerovou hudbou a produkcí (dejme tomu) maďarských rockerů Omega, domnívám se, že tento způsob rozlišování na vyšší a nižší kulturní statky je právě v *biedermeierem* fundované středoevropské kultuře hajitelný obtížněji než jinde.³

Uzavřít lze tedy banálně, avšak pozitivně: vznikl zdařilý výběr z textů, který společně s editorovou studií a bibliografií představuje základní pomůcku k orientaci ve vytyčeném problému.

Milan DUCHÁČEK

3 Srov. např. Pavel Zahrádka, *Vysoké versus populární umění*, Olomouc 2009. Též Jiří Vaněk, *Způsoby estetického prožívání*, Praha 2009.

